

Szabad-e tennünk, amit tennünk muszáj? – nem kerülhetjük ki ezt a kérdést, ahányszor belső késztetésből arra vállalkozunk, hogy erkölcsi mérlegre helyezük mások tetteit. Van, aki jogosulatlanul tartja ezt. „Ítélet nincs” – hirdeti már önéletrajzának címében is Déry Tibor. Amikor könyve megjelent, felhívtam a figyelmét arra, hogy ez a cím is ítéletet tartalmaz. Magából a műből pedig a benne szereplő halottak – vagyis hajdankori élők – érzékletes rajza az olvasót akaratlanul is erkölcsi ítéletekre készíti, sőt, a viszonyítások révén ezek rendszerre alakulnak benne. Az ítéletkezést csak akkor kerülhetjük el, ha bejelentjük teljes inkompetenciánkat, a tökéletes agnoszticizmus vagy isten nevében. Ez esetben azonban el kell fogadnunk, hogy ismereteink megbízhatatlanságának vagy halandó létünk korlátozottságának következtében nem nyilváníthatjuk Krisztust erkölcsi szempontból értékesebbnek Hitlernél. Ilyesforma dilemmába ütközött Simone Weil, mihelyt kimondta, hogy „Ne ítéljétek. Minden vétek egyenlő.”¹ Ennek az erkölcsi relativizmusnak az éjszakájában egyformán fekete a szadista gyerekgyilkos és a füllentő gyerek. Ezért Weil, hogy kimentse Krisztust az éjszakából, a „Ne ítéljétek” parancsát *Jegyzőfüzetének* más helyén így egészítette ki: „A Krisztus maga nem ítél. Ő az ítélet. A szenvedő ártatlanság mint mérték.”² Csakhogy egy másik tanulmányában³ azt állította, hogy „Krisztus nem mártírként halt meg. Közöséges bűnözőként halt meg, olyan volt, mint a latrok, csak kissé még neveségesebb”, továbbá „Nem csak fára szögeztet teste vált kárhözottá, hanem egész lelke is”. E merész megfogalmazás minden egyes alkotóeleme ítélet, mely visszalöki az éjszakába Krisztust.

Az erkölcsi relativizmus a választásnak vagy a lehetőségét, vagy a jelentőségét tagadja. Ha minden vétek egyenlő – és a transzcendens tökéletesség álláspontjáról az e világi létezés vétek-halmaz –, akkor egyre megy, hogy mit választunk. Ha nem tudunk különbséget tenni jó és rossz között, akkor nincs miért választanunk. Ha viszont lemondunk a megmérettetésről, mely minden választás velejárója, akkor szabadságunkról, és ennek következtében a személyiségünkéről mondunk le. „Számomra a választás pillanata nagyon komoly dolog, nem azért, mert komolyan át kell gondolni azt, ami a választásban elkülönítve megjelenik, nem azon gondolatok sokfélesége miatt, amelyek az egyes láncszemekhez kapcsolódnak, hanem mert veszélyes dolog késni, mivel a következő pillanatban már nem áll módomban választani, akkorra már eltelt egy darab élet, amit újra meg kell élni.”⁴ Vagyis valamely választás azért nem halasztható el, mert a következő pillanatban ismét választás elé kerülünk, és az elodázott döntés már nem hozható meg az időszerűvé vált döntés miatt. Kierkegaard-t odáig ragadja vonzalma a paradoxonok iránt, hogy noha csak a jó és a rossz közti választás ismeri el abszolút alternatívának, még ezt, tehát a választás létfontosságú tartalmát is másodlagosnak tekinti. A választásnál ugyanis „nem annyira az a fontos, hogy a helyeset válasszuk, hanem sokkal inkább az energia, a komolyság és pátosz, amellyel választunk.”⁵ A személy tehát fontosabb szerinte, mint erkölcsi koncentrációjának mindenkor tárgya. Ha teljes energiánkkal, énünk bensőséges figyelmével választjuk a rosszat, személyiségünk megtisztul, olyannyira, hogy felismeri tévedését.

Ezt az utóbbi feltételezést túl derülátónak vé-

lem, mert az erős személyiségek a koncentráció folytán nem a megigazodás irányába mozdulnak el, hanem inkább eredeti tendenciájuk kvintesszenciája felé. Az „energia, a komolyság és a pátosz” lehet örödi is, mint például a náci vezetőké, akik az úgynevezett „végső megoldás”-t, vagyis a zsidóság kiirtását olyan hősi feladatnak tekintették, amilyennel minden kétezer évben csak egyszer szembesül az emberi nagyság.⁶ Ezért is diktáltak olyan tébolyító tempót, mert nem remélhették, hogy belátható időn belül még egy olyan vezér születik, aki magára meri vállalni az „emberfeletti embertelen” (Himmler) döntésért a felelősséget.

Abban azonban maradéktalanul egyetértek a nagy dán eszmekombinátorral, hogy személyiségünk a „vagy-vagy”-okkal szembesülve, meghozott vagy elmulasztott döntéseink láncolatában valósul meg. Döntéseink azonban nem csak kifejezik, hanem korlátozzák is szabadságunkat. Láncolatuk újból és újból ugrópontozott juttat el bennünket, mely után – Churchill kifejezésével élve – a „következmények korszaka” következik. Churchillnek szabadságában állt, hogy hadat üzenjen Hitlernek, de utána már nem állt szabadságában úgy dönteni, hogy nem erősíti meg országa légvédelmét. Valamely diktatúrában egy állampolgár politikai meggyőződéséből, kézzelfogható előnyökért, erkölcsi nyomás vagy fizikai kényszerítés folyamánaképpen dönthet úgy, hogy besúgó lesz, de ez a döntése hosszú ideig beszűkíti alternatíváinak körét, mivel előre megszabja viszonyát környezetéhez, az államhatalomhoz és önmagához. Időnként egy-egy akció erejéig kiléphet abból a kontinuitásból, amelyet elhatározása kényszerített rá – a Lószunyog is, Gorkij elbeszélésének, *Az árulónak* a hőse megment olykor egy-egy forradalmárt vagy illegális nyomdát, de ezek az akciói kivételes kalandok, melyek még rikoltóbb fényt vetnek a spicli-köznapok előre programozott szürkeségére. Biztos forrásból tudom, hogy a kelet-berlini irodalmi ellenlélek hírhedt besúgója, Sascha Anderson is megengedett magának olykor némi szelekciót, vagy mert önként magára vállalt kockázatokkal akarta lelkifurdalását enyhíteni, vagy mert olykor segíteni akart egy-egy barátján, vagy pedig „csak úgy”, mert aznap éppen ilyen kanala volt. Talán azt akarta magának bebizonyítani olykor, hogy a kötelezvény, melyet aláírt, hogy elhárítsa az államvédelmi tisztak kulcsomókkal végrehajtott akcióit a veséje ellen, korlátozta bár, de nem szüntette meg a szabadságát, sőt a tilalom révén még meg is édesítette ennek sporadikus élvezetét.

Ilyen hosszú nekifutásra volt szükségem ahhoz, hogy megérkezem voltaképpen témához, melyet már első mondatomban pedzegettem. Amikor „hírhedt besúgó”-nak neveztem Sascha Andersont, akkor erkölcsi mérlegre löttem egy másik ember tetteit. Ezzel bejelentettem egyet nem értésemet Nádás Péter tanulmányának, a *Szegény, szegény Sascha Andersonunknak*,⁷ ezzel az alaptételével szemben: „Erkölcsi kérdésekben viszont kizárólag magamra vonatkozó felhatalmazásokkal rendelkezem”. Ez egybecseng a Déry-féle „Ítélet nincs”-csel, hiszen tételét Déry sem magára óhajtotta volna alkalmazni.

Felfogását Nádás kétfelől indokolja meg. Először az egyén oldaláról: „És lehet, hogy nem árulom el a barátomat, de én fizetem meg, hogy más elárulja.” Mindenki bűnös tehát, aki adót fizet, vagy bármilyen módon részt vesz a társadalom munkamegosztásában. Ez Simone Weil éjszakája, ahol minden vétek egyenlő. Ezek szerint Robinson az egyetlen, aki létének pusztá fenntartása ér-

EÖRSI ISTVÁN

Nemes Endre műve alapján

dekében nem okvetlenül kényszerül lealázó kompromisszumra. Nádast önkínzó lelkiismeretessége sodorja el idáig. De eljuthat ugyanis az éles elméjű, felületen cinizmus is. Rameau unokaöccse, Diderot mesterművének hipermodern hőse elmeséli, miként fosztott ki egy hitehagyott egy gazdag zsidót, akinek bizalmába beférkőzött, és hogyan juttatta áldozatát az inkvizíció máglyájára, hogy nyugodtan élvezhesse a tőle elorzott ropant vagyont. Aztán így kommentálja történetét: „... a cselekedet iszonyatossága a megvetésen túl viszi az embert...”⁸ Rameau unokaöccse szerint a hitehagyott „gonoszságának fensége” abban rejlik, hogy bátran és leleményesen tette azt, amire emberi alaptermészete késztette. Vidám tudása csak pátoszában – pontosabban: a pátosz hiányában – különbözik attól a „sötét és konstans tudástól”, mely Nádással kimondatja, hogy „Mi, emberek, valamennyien brutális szörnyetegek vagyunk”. Nádás persze – az unokaöccstől eltérően, és Diderot-val egybehangzóan – azt is tudja, hogy „az európai ember több ezer év alatt, éppen a saját felismert brutalitása ellenében, erkölcsi és esztétikai igényként” megalkotta a brutalitás tagadását is. Sőt, azt is mondhatnánk, hogy ez a tagadás felülmúlhatatlan erővel és plaszticitással már e kultúra igen korai stádiumában hírt ad magáról – elég ha Aizkühülosz hősére, Prométheuszra vagy Szophoklész Antigonéjára vagy a platóni dialógusokból élénk lépő Szókratészre gondolunk. De a brutalitás efféle tagadása Nádás tanulmányában járulékos tudásként jelentkezik, a Sascha Anderson-tünetcsoport konkrét vizsgálatakor nem jut szerephez. Ezért kockáztathatja meg azt a megdöbbentő, és alapjában véve felháborító állítást, miszerint „abban a logikában, ahogyan Sascha Anderson oldotta meg a helyzetét, vagy én oldot-

Az írás megjelenik *A szabadság titokzatos bája. Esszék, kritikák, portrék 1967–97* című kötetben, a Palatinus Kiadó könyvveti kiadványaként.

V K E Z E D Ő S L E T E

tam meg a helyzetem, nincsen különbség”. Sascha Anderson besúgó let, majd agent provocateur, aki a számára veszélytelen ellenzéki dicsfényrel a feje körül évtizedeken át kiszolgáltatta a politikai rendőrségnek környezetét, s ezen belül – ezt melleleg jegyzem meg, mint másodrendű, súlyosbító körülményt – legjobb barátjait és barátait. Nadas Péter viszont elfogadta ugyan a törvénytelen szituációt, amelybe azáltal került, hogy a hatóság zsaroló módon szolgálatokat kívánt tőle cserébe emberi jogaiért; de a kívánt szolgáltatástól félreérthetetlenül elzárkózott, és írói érdekeinek, sőt introvertált alkatának is fittyet hányva már az első aláírási akciótól kezdve vállalta az ellenzéki sorsot.

Leírólag egybecseng Nadas önmagát elmarasztaló ítéletével Illyés nagy versének híres versszaka: „hol zsarnokság van, / mindenki szem a láncban; / belőled bűzlik, árad, / magad is zsarnokság vagy”. Ha mindenki szem a láncban, akkor vélhetjük úgy, hogy nem tehető különbség a láncszemek között. Illyés azonban, indirekt módon, elhárítja ezt a következtetést. Azt mondja nem sokkal az idézett versszak után, hogy a zsarnokságban hiábavalónak bizonyul minden, még „a dal is, az ilyen hű, / akármilyen mű”. A „hű” jelző szembeállítja a költeményt, amelyből kiragyog, a zsarnokság dalival; ezekkel csak annyiban hozható közös nevezőre, amennyiben a hű dal sem változtathatja meg a zsarnokság természetét. Mindenki szem volt a láncban, amikor ez a vers született, Illyés is dugdosta hat évig, a forradalom kitöréséig a művét. De ha megállunk a „láncszem az láncszem” bölcsességénél, akkor úgy járunk el, mintha az élőlényeket azon az alapon nivellálnánk, hogy mind-

egyik halandó. A gondolkodás ezt nem hagyhatja figyelmen kívül, de érdekesség akkor válik, amikor a halandók közti különbségeket kezdi kutatni. Nadas konstans és sötét tudása is csak úgy használható, ha az nyomul érdeklődésének homlokerébe, hogy miként alakítja (karomtalanítja vagy vadítja) az egyes ember a körülmények „öntőformába lötytyintve” a maga brutális szörnyetegségét.

A politikai rendszerek vizsgálatakor egyébként Nadas is nagy jelentőséget tulajdonít a különbözőségeknek. Még a diktatúrákat sem nivellálja, hanem a fasizmus és a kommunizmus ideológiai premisszáiból igen éleselméjűen következtet a két elviselhetetlen rendszer eltérő jegyeire. Alig leplezett megvetéssel beszél azokról, akik a minőségi problémákat pusztán mennyiségi mutatókkal (ez esetben a rendszerek által elpusztítottak számával) oldanák meg. Érvelése eddig az általános következtetésig röpíti el: „... két dolog rendelkezhet ugyan hasonló jegyekkel, de csupán a különbözőségük által nevezhetem meg őket.” Így igaz! Miért nem erre törekszik a személyek magatartásának latolgatásakor is?

(Később ugyanez a különbségtevő gond vezérli, amikor a hatalom és az erkölcs viszonyát boncolja. Azt vizsgálja, hogy a hatalom legitimitásának és az állampolgárok személyes felelősségének mi a viszonya a hatalomgyakorlás moralitásához vagy amorálisához. Már ezeknek a kérdéseknek a felvetésével is toronymagasan felülmúlja ürge eszű bírálóját, Farkas Zsoltot, aki ezzel a Nagy Magyar Alföldre emlékeztetően lapos megállapítással rúkol elő: „A politika úgy, ahogy van, amorális.” Az értelmiségi dölyftől duzzadó filosz nem tesz erkölcsi különbséget Bibó és Münnich között. És egy olyan évszázad végén ítélkezik így, melyben az értelmiség folytatólagos szellemi alkalmazkodása világtasztrófákat idézett elő, továbbá nemzeti tragédiák egész sorát, a legutóbbi időkben is, a tőzsomszédságunkban.)

Mivel Nadas Péter kitüntet azzal, hogy Szász Bélával együtt a kivételes ellenálló képességű emberek közé sorol vigyoremért, melyet a vicsergő börtönörökkel szemközt magamra öltöttem, hadd jegyezzem meg, hogy engem – Szász Bélával és Sascha Andersonnal ellentétben – sohasem vertek, így hát nem tudhatom, hogy vigyorem mikor kopott volna le rólam, és főként hogy mi kötözött volna a helyére. Azt azonban tudom – börtönkönyvemben el is regéltem –, hogy a Helyzetet hasonlóképpen oldottam meg, verbális trükkök segítségével, mint Nadas. Ő azt felelte a szervezésével megbízott uraknak, hogy természetesen beszámol külföldi élményeiről, de nyilvánosan, hiszen ő így szokta ezt mint író. Engem Tóth Ferenc márianosztrai börtönparancsnok arra szólított fel, hogy viselkedjem kommunistához méltóan, hiszen ideológiailag amúgy is közelebb állok hozzá, mint a rabtársaimhoz; mire megígértem neki, hogy továbbra is hűségesen képviselem kommunista nézeteimet a zárkában. Az alezredes úr, mondtam, nyilván nem gondolja, hogy akkor leszek méltó a kommunistákhoz, ha besúgásra vállalkozom. Az én alezredesem éppúgy megértette a választ, mint Nadas civilbe bújó tisztjei. Én is szígyenkeztem kicsit, hogy nem vágtam az ajánlattevőhöz a székemet, vagy legalább nem kezdtem üvöltözni. De az az önkínzó és értelmetlen gondolat meg sem fordult a fejemben, hogy a besúgóktól csak helyzetfelismerésem mélységében különbözöm. Már akkor is tudtam, hogy ha se munka-

társa, se mártírja nem akarok lenni a diktatúrának, akkor pátoszomba svejki gesztusokat kell kevernem. Ez a svejkség egy pillanatra sem téveszthető össze a mi szegény, szegény Sascha Andersonunk ténykedésével, és még az sem fogható rá, hogy legitimálja ezt, vagy állja e ténykedés költségeit. A még elviselhető diktatúrák hétköznapijában a svejkség, némi Don Quijote-i pátosszal elegyítve, viselőjének nagyfokú erkölcsi szuverenitást biztosíthat.

Nadas másik érve, amellyel elutasítja a mások felett való ítélkezés jogát, az általános helyzetből indul ki: „A békés koegzisztenciának az volt az egyik legkarakterisztikusabb vonása, hogy valamennyien, hangsúlyozom: valamennyien elsajátítottuk a személyes erkölcsöt relativizáló pragmatikus gondolkodás alapelemeit, s ezért azt is megtanultuk, hogy miként lehet a személyes felelősség hiányát egy rossznak vagy szükségszerűnek ítélhető helyzettel mentgetni vagy megmagyarázni.” A békés koegzisztencia egyetlen alternatívájának csakugyan a világpusztulás látszott, és ezért még a legképtelenebb kompromisszumokra is felhozható olyan indok, mely az ésszerűség köntösét ölti magára. Ebben Nadasnak igaza van. Ha Schmidt kancellár barátságosan tárgyalhatott Honeckerrel (aki ellen a Kelet-Németországot egyesülés örvén anektáló NSZK rögvest pert indított), ha – tesszem hozzá – a német jobboldal legagresszívabb vezére, Franz Joseph Strauss milliárdos kölcsönrel támogatta meg Honecker rogyadozó államát, akkor milyen erkölcsi alapon avatunk bűnbakká egy kis besúgót? Nadas kifogyhatatlan a példákban. A pápa fogadta Kádár Jánost, az angol királynő vacsorát adott Ceausescuék tiszteletére. Hozzátehetném ehhez, hogy Adenauer amerikai jóváhagyással átmentette a Német Szövetségi Köztársaság demokráciájába a náci hivatalnoki és jogászi kart, a haláltáborok lakóinak rabszolgamunkáján gazdagodott nagyiparosokat, sőt még a tömeggyilkos tudósokat is, ha megúszták az igazságtéves első felbuzdulását. Helmut Schmidt pedig mély megértést mutatott nemcsak Honecker szituációja, hanem a Jaruzelski-puccs iránt is. Mindez – mondom – igaz, és igaz az is, hogy a gyakran viszolyogtató kompromisszumok a békés együttélés logikájából fakadtak. Mégsem érthetek egyet azzal, hogy az egyes tettek erkölcsileg nem ítélték meg, mivel az adott mozgásteren belül praktikusnak indokolhatók. Ez a felfogás – elnézést – rokon a sarokba szorított Suchman miniszter klasszikus ökörségével, aki szerint „Nem az ÁPV Rt. korrupt, hanem a világ”.

Rameau unokaöccse a Nadas második érvéből leszűrhető igazságot is szórakoztató könnyedséggel adja elő: „Azt mondom, éljen bölcs Salamon bölcsessége: jó borokat inni, finom ételekkel tömni magát, szép asszonyokat ölelni, jó puha ágyban pihenni; minden egyéb hiúság.” Beszélgetőtársa, a filozófus – Diderot-nak ez a derék nyárspolgárrá torzított önarcképe – megkérdi, hogy a haza védelme is hiúság-e, mire ezt válaszolja az unokaöcs: „Hiúság! Nincs többé haza. A föld egyik sarkától a másikig csak zsarnokokat és rabszolgákat látok.” Ami pedig a barátokat illeti: „Hiúság! Hát vannak az embernek barátai? Ha pedig volnának, helyes volna-e háládatlanokat csinálni belőlük?”¹⁰ Ahol nem létezik semmilyen erény és eszmény – mondja cinikusan az unokaöcs –, ott csak a rövid távú önzés adhat értelmet az életnek. Ahol a személyes erkölcsöt relativizálja a pragmatikus gondol-

codás – mondja fájdalmasan Nadas Péter –, ott senki sem érezhet hitványabbnak magánál vagy bárki másnál egy nyomorult besúgót. Ismét a fekete erdőben vagyunk, ahol még Kierkegaard is elveszteni drága kincsét, „Vagy-vagy”-át. Ebben az erdőben Simone Weil megbízható értesülése szerint isten egyformán szereti a jót és a gonoszt.

Új korszak kezdetén arra kellene törekednünk, hogy rossz tapasztalataink, jogos gyanúink, vizsgálható viszonyításaink és összehasonlításaink ne rezignációra és az ítélkezéssel járó felelősség elutasítására vezessenek. Különösen fontos ez olyan társadalomban, mely elé különféle görbe tükröket tart egy rossz lelkiismeretű értelmiségi és hivatalnok-réteg. Nadas Péter azt indítványozza, hogy takarjuk le fekete bársonnyal ezeket a tükröket. Én bámulom őt, amiért a fekete leplek előtt mégis mérlegre áll. Csodálom, amiért önsajnálattal nélkül jelent be, hogy könnyűnek találtatott. Csakhogy ez a bejelentése minden alapot nélkülöz. Ennek örülni kell. Mégsem örülök zavartalanul, mert ítéletével gátolja azt, amire ma a leginkább szükség volna: egy hajlékony és érzékeny erkölcsi hierarchia kiépítését. És még kevésbé örülök annak, hogy ezt a feladatot el is utasítja magától. Ítélet nincs. Söpörjünk a házunk előtt. Műveljük saját kertjeinket.

*

Ui.: 1994-ben Allen Ginsbergnek költői estje volt a (kelet)berlini Café Clarában. Sascha Anderson, aki egyszer már, valamikor a hetvenes években, illegálisan elkalauzolta őt a Prenzlauer Berg íróhoz (majd részletes jelentést írt az összejövetelről), nem jelent meg a felolvasáson, de barátja ott volt és megkérte Ginsberget, hogy másnap, elutazása előtt fogadná Saschát a hoteljében. A találkozás létrejött. A vendég ecsetelte nyomorúságos állapotát, és megkérdezte, hogy miként éljen tovább. Azt a tanácsot kapta, hogy nyíltan írja meg, miért vállalta szerepét, és mi mindent követelt el az elmúlt évtizedekben. „Ezt nem merem megcsinálni” – hangzott a válasz. „Ez esetben – mondta Ginsberg, látva, hogy a katarzis elmarad – van még tíz percem, megtanítalak, hogyan kell buddhista módon lélegezni.” Aztán már a taxira várva felhívott, és elmesélte, miként ültek egymással szemben a padlón, két emberi lény, némán, rituális törökülésben. (1996)

JEGYZETEK

- 1 Simon Weil: Jegyzőfüzet. Új Mandátum Könyvkiadó. 1993. 10. o.
- 2 Uo. 80. o.
- 3 Az isten szerete és a boldogtalanság.
- 4 Kierkegaard: Az esztétikai és az etikai közötti egyensúly a személyiség kimunkálásában. In: Vagy-vagy, Budapest, 1978., 774. o.
- 5 Uo. 778. o.
- 6 Lásd: Hannah Arendt: Eichmann in Jerusalem, München–Zürich, 1986-os kiadás, 139. o.
- 7 In: Nadas Péter: Esszék. Pécs 1995, 150–185. o.
- 8 Rameau unokaöccse, in: Diderot válogatott filozófiai művei 1. Budapest, 1915, 108. o.
- 9 In: Holmi, 1996. szeptember. 1347. o.
- 10 Rameau unokaöccse, i. m. 83. o.

Írószövetség: legenda

Két kép az írószövetségről

Ismét viták zajlanak a Magyar Írószövetség körül, és ezekben megint felizzottak az indulatok. Mintha két kép vagy inkább vízió élne a hazai közéletben az írószövetségről: a kettő egymással összeegyeztethetetlen, és egyszer az első, más-szor a második szabja meg a szövetség múltjával, jelenével és jövőjével kapcsolatos nézeteket, a szövetségnek a magyar társadalomban elfoglalt helyét.

Az első képzet értelmében a Magyar Írószövetség a szabadságesezmék és az értelmiségi függetlenség történelmi képviselője és letéteményese. Az volt már az ötvenes években, minthogy 1953-tól kezdve, midőn Nagy Imre kormányra jutva meghirdette a sztálinista gazdasági, politikai és kulturális szerkezet lebontására irányuló reformpolitikát, az írószövetségben ezeknek a reformoknak a szellemi megalapozása és népszerűsítése történt, az volt 1956-ban, mint az októberi forradalom egyik szellemi műhelye, és utóvédharcai-nak szervező ereje, és az volt a nyolcvanas évek elejétől kezdve az ellenzéki és független értelmiség egyetlen legális fórumaként, amely igen nagy szerepet vállalt az 1989–1990-es történelmi változások előkészítésében.

A második felfogás szerint az írószövetség a mindenkor hatalom szövetségese és eszköze volt, amely 1948 után elsődrendű szervező és ellenőrző szerepet vállalt a kulturális, az irodalmi élet államosításában, és egyetlen történelmi kivételtől, nevezetesen az 1956-os forradalom időszakától eltekintve mindig a diktatórikus berendezkedés akaratának közvetítőjeként tevékenykedett. Nem védte meg az üldözött vagy veszélyeztetett írástudókat, nem törődött a szabadság elfojtásával vagy korlátozásával, és teljes mértékben beilleszkedett abba a hatalmi és művelődéspolitikai szerkezetbe, amelyet kezdetben a Rákosi névéhez fűződő zsarnokság, később a Kádár János-féle „puha diktatúra” határozott meg.

Az első felfogás értelmében az írószövetség tagjai (persze nem mindenki) a nemzeti függetlenség és a személyes szabadság elszánt hívei voltak, akik adott esetben az áldozatot, a börtönt is vállalták eszményeikért, a második felfogás értelmében a szövetségben gyülekező írók (a feddhetetlennek tartott nevek viselői is) védtelenek maradtak a hatalom csábításaival szemben, és ez a hatalom, először Révai József, majd Aczél György kisebb-nagyobb kedvezményekkel: nagy honoráriumokkal és előlegekkel, lakás- és gépko-

csi-kiutalásokkal sikeresen vásárolta meg az írók egyetértését, cinkosságát vagy legalább hallgatását.

Úgy hiszem, mindkét képet számtalan adalékkal lehet igazolni. A magyar írók szervezete egyrészt valóban a szabadságesezmék letéteményesének bizonyult, én legalábbis nem tudok arról, hogy a totalitárius társadalom négy évtizedes története során valamely más intézmény az írószövetséghez hasonló erkölcsi bátorsággal és szellemi felkészültséggel védelmezte volna ezeket az eszméket. Másrészt az írószövetség történetét valóban végigkíséri a megalkuvások, a lélekvasárlások, a megalázó különbékék eseménysorozata, ahogy különben végigkíséri az egész magyar társadalom, az értelmiség, az egyházak történetét is.

Magam persze, már csak életrajzi és önértéki okoknál fogva is, szívesebben veszem tudomásul az írószövetség első arculatát: a függetlenségi, az ellenzéki, az ötvenhatos arculatot. Ezért is kezdeményeztem még 1994-ben azt, hogy a szövetség székházának falán helyezzünk el egy az 1956-os múltra figyelmeztető emléktáblát, így utólag elárulhatom, hogy én szövegeztem meg a tábla feliratát. Ugyanakkor természetesen nem kívánom letagadni az írószövetség több mint fél évszázados történetének zavarba ejtő mozzanatait sem, hiszen a szövetség annak idején, Darvas József és Dobozy Imre elnöksége alatt, valóban a pártállami rendszer egyik hivatali intézményeként működött.

Azt azonban súlyos torzításnak tartom, hogy újabb az írószövetséggel szemben felvonuló (vagy felvonultatott) publicisztika szinte csak erről a második képről: a pártállami szerepvállalásról beszél, és figyelmen kívül hagyja mind az 1953–1956-os eseményeket, mind a nyolcvanas évek ellenzéki szerepvállalását. És persze figyelmen kívül hagyja azokat az erőfeszítéseket is, amelyeket a Magyar Írószövetség 1989 után tett az ország és az irodalom érdekében. A torzító szemlélet sohasem lehet igazságos, és azok, akik mostanában néhány mondatban az írószövetség teljes múltját és szerepét el kívánják utasítani, valójában nem a szövetségről beszélnek, hanem saját korábbi sérelemérzetüknek, és az ebből fakadó mai elfogultságaiknak, indulataiknak adnak hangot.

Sztálinizmus és populizmus

Az írószövetség körül gyűrűző viták során azt is (újra) hallom, hogy a szövetség „kommunista találmány”, sőt „sztálinista szervezet”, amelyet már régen fel kellett volna számolni. Nos, egyrészt azt, hogy az irodalmi életnek legyen valamiféle átfogó érdekvédelmi, szakmai szervezete, nem Sztálin, Zsdanov vagy Révai találta ki, létezett magyar írószövetség a húszas években is, igaz csak rövidebb ideig, ennek éppenséggel Herczeg Ferenc és Szabó Dezső voltak a társelnökei. A magyar irodalmi élet első szervezett testülete, a Vörösmarty Mihály, Bajza József, Kölcsey Ferenc, Fáy András, Toldy Ferenc és mások által létrehozott Kisfaludy Társaság egyébként 1836-ban alakult meg (és legalábbis papíron egészen 1952-ig: feloszlataáig létezett). Létezik egyete-

Liget

1997.
május

**Ő Királyi Fensége Károly walesi herceg:
Olcsó élelem drágán**
Poszler György: Találkozások
Márton László: Anatómiai teátrum
Horgas Béla, Géher István, Dobai Lili versei
Levendel Júlia:
Sóvárgás – fejjel lefelé a mélység fölött
Lányi András és Békés Pál novellája
Tandori Dezső: Az evidens disszidens
Fritjof Capra: Az élet szövedéke
Europlán-rovat: Boda Zsolt tanulmánya
**Földényi F. László, Kelényi Béla,
Sándor Iván írásai**
Belső ruhatár: Simon Balázs